

Jadwiga Uchyła-Zroski

Wprowadzenie

Wartości w muzyce 4, 9-13

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wprowadzenie

Zagadnienia piękna muzyki oraz jej roli społecznej i wychowawczej interesowały ludzi od bardzo dawna. Już ludy Bliskiego i Dalekiego Wschodu — w Asyrii, Babilonii, Egipcie i Chinach zajmowały się pięknem muzyki¹. Także starożytni Grecy muzyce przypisywali znaczenie wyjątkowe i uważali ją za szczególnie dar bogów. W ciągu wielu stuleci rozwój poglądów na muzykę, jej rolę w kształtowaniu myśli pedagogicznej i artystycznej pozostawał w bezpośredniej zależności od aktualnie dominujących prądów filozoficznych, estetycznych, socjologicznych. I tak pozostało do dziś. Zmieniająca się cywilizacja, warunki życia człowieka w poszczególnych epokach bardziej lub mniej akcentowały potrzebę obecności sztuki w życiu człowieka. Oceny zjawisk muzycznych były ambiwalentne, toteż badania nad wpływem muzyki na różne sfery życia społecznego człowieka (życie uczuciowe, estetyczne, moralne i inne) są wciąż aktualne, potrzebne i wymagają kontynuacji.

Badania nad wartościami społecznymi muzyki, roli w kształtowaniu osobowości ludzkiej, pełnienia przez muzykę różnych funkcji wychowawczych już w XX wieku były przedmiotem analiz. Głównie za sprawą prądów pedagogicznych Nowego Wychowania szerzących się w Europie i Ameryce. Oto niektóre stanowiska badaczy tej problematyki: „Działalność muzyki w wychowaniu polega nie tylko na utrwalaniu narodowych uczuć, a jeśli się je prowadzi w należytych kierunkach, potrafi uderzyć w korzenie każdego złego lub ciasnego uczucia, każdej nieszlachetnej, niskiej skłonności, każdego niegodziwego odruchu człowieka”². Muzyka bezpośrednio wpływa na stan emocjonalny człowieka, jest ważnym środkiem oddziaływań społecznych. Jak mówi Johann Heinrich

¹ J.K. Lasocki, J. Powroźniak: *Wychowanie muzyczne w szkole*. Kraków 1970, s. 108.

² Ibidem, s. 131.

Pestalozzi, celem najwyższym muzyki jest wywoływanie powszechnych emocji społecznych, jest instrumentem w budowaniu „zgody społecznej”, wpływa na realne życie społeczne, w którym została stworzona³. Z kolei John Dewey podkreślał, że dzięki percepcji i przeżyciom estetycznym dzieł sztuki człowiek poznaje nowe wymiary rzeczywistości i nawiązuje z nią pełniejszy kontakt. Sztuka pomaga życiu, nie narzucając mu określonych i ograniczających form, może być pośrednikiem między młodym, rozwijającym się jeszcze człowiekiem a światem, do którego on wejdzie, sztuka ubogaca sferę psychiczną człowieka⁴. Twórcą teorii wychowania przez sztukę jest teoretyk i historyk sztuki, czołowy przedstawiciel estetyki XX wieku, krytyk i poeta angielski Herbert Read. W programie swym podkreśla wiodącą rolę sztuki w utrzymaniu ogólnej sprawności umysłu, umiejętności cieszenia się wartościami sztuki, wypracowanie twórczego i harmonijnego sposobu życia⁵.

Sztuka od zawsze była obecna w środowisku życia człowieka i społeczności ludzkiej. Definitywne rozumienie pojęcia „środowisko społeczne” można interpretować wieloznacznie. Jednym ze znaczeń jest „ogół warunków powstałych w wyniku społecznego współżycia i działania ludzi odgrywających doniosłą rolę w kształtowaniu się osobowości społecznej człowieka i wyznaczających w dużym stopniu jego zachowanie”⁶. Każde środowisko społeczne tworzy reguły ludzkiego zachowania, poglądy i wyobrażenia, normy i hierarchie wartości (np. moralne, estetyczne, społeczne), formułuje oczekiwania związane z pełnieniem określonych ról w społeczeństwie np. oczekiwania odbiorców wobec ludzi tworzących sztukę, tj. artystów, muzyków, literatów itp., także oczekiwania wobec twórców systemów wychowawczych, w których muzyka i sztuka były i są obecne. Można zauważyć, że w przywołanej definicji „środowiska społecznego” muzyka jako sztuka jest obecna w życiu człowieka oraz pełni wiele znaczących funkcji.

Spółeczna obecność sztuki w rozumieniu Ireny Wojnar⁷ to pozycja w realiach społecznego życia danego miejsca i czasu, która określa szanse realizacji wychowania „do sztuki” i „przez sztukę”. Sztuka bowiem utrzymuje właściwy poziom życiowego środowiska ludzi, organizuje zbiorowe uczucia społeczne, podtrzymuje społeczne więzi i tradycje przeszłości, stwarza atmosferę sprzyjającą uczestnictwu w kulturze⁸. Człowiek jest twórcą i odbiorcą sztuki, która

³ Ibidem, s. 131.

⁴ Ibidem, s. 142; zob. J. Dewey: *Art as Experience*. New York 1934.

⁵ I. Chyła-Szypułowa: *Kompendium edukacji muzycznej*. Kielce 2008; zob. H. Read: *Sens sztuki*. Tłum. K. Tarnowska. Warszawa 1965.

⁶ *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. T. 6. Red. B. Pietrozolin-Skowrońska. Warszawa 2004, s. 257.

⁷ I. Wojnar: *Estetyka i wychowanie*. Warszawa 1965.

⁸ Eadem: *Sztuka jako podręcznik życia*. Warszawa 1984.

stanowi dzieło jego umysłu i wytwór pracy. Sztuka każdego narodu jest wykładnią jego społecznych i politycznych wartości.

Współcześnie sztuka w środowisku społecznym może pełnić wiele funkcji, między innymi:

- **uwznioślać życie**, służyć umacnianiu najbardziej wzniosłych ideałów ludzkości, jako dobro, prawda i piękno;
- **kształtować materialne i przedmiotowe środowisko człowieka**, wpływać na estetyczny kształt ludzkiego świata, upiększać miejsca, w którym rozwija się życie ludzkie; to działające instytucje kulturalne, teatry muzyczne, kina, a także dom rodzinny jako podstawowe miejsce życia człowieka i szkoła;
- **funkcję eskapistyczno-kompensacyjną** — to obecność sztuki w kulturze masowej, którą między innymi cechuje sztuka ruchomego obrazu, jak: kino, telewizja, lasery; sztuka jest łatwo dostępnym źródłem rozrywki, ludyczności i hedonizmu odbiorcy. W ostatnich czasach można zauważyć, że pewne wytwory sztuki są przedmiotem zainteresowań świata biznesu. Działania marketingowe związane ze sztuką mają charakter nie tylko lokalny, ale i międzynarodowy. Obroty zasobami sztuki pochłaniają fortuny reprezentujących je koncernów, np. płytowych, ale także ośrodków zajmujących się dystrybucją filmów. Współcześnie sztuka stała się środkiem i przedmiotem wielu transakcji handlowych, podlega bezwzględny prawom gospodarki rynkowej. Powszechna i szybka dystrybucja zasobami sztuki intensyfikuje jej społeczną obecność;
- **może być postrzegana jako uogólniona aktywność twórcza**: powszechność, dostępność i uprzystępnianie sztuki sprawiają, że jej odbiorca to już nie bierny słuchacz, lecz krytyk i „współtwórca”, który poprzez własną aktywność psychiczną, fizyczną dookreśla percypowane treści, chętnie podejmuje działania twórcze jako profesjonalny artysta lub twórca sztuki ludowej, aktywnie działa w społeczności lokalnej, współtworząc sztukę⁹.

Człowiek, obcując ze sztuką, współtworzy kulturę muzyczną. Na rozumienie pojęcia „kultura muzyczna” składają się: twórczość muzyczna, piśmiennictwo muzyczne, sztuka wykonawcza (profesjonalna i nieprofesjonalna), instytucje muzyczne, szkolnictwo, środki przekazywania muzyki. Wacław Panek zauważa związek znaczeniowy następujących pojęć: „cywilizacja”, „kultura”, „sztuka”, „dzieło sztuki”. **Cywilizacja** to całokształt społeczno-kulturowego rozwoju danego społeczeństwa w określonym czasie historycznym, natomiast **kultura** — to ogół duchowego i materialnego dorobku, wytworzonego w całym procesie rozwoju historycznego danego społeczeństwa, wzbogacony i przekazywany z pokolenia na pokolenie. **Sztuka** — to twórczość artystyczna, której wytworami są dzieła o wartościach estetycznych właściwych danej kulturze, a **dzieło sztuki** — to całościowy i syntetyczny wytwór artystyczny o określonym sensie,

⁹ *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Warszawa 1993, s. 807—808.

charakteryzujący się wysokimi walorami estetycznymi (pięknem). Oprócz funkcji estetycznej dzieła sztuki pełnią również inne funkcje: poznawczą, komunikacyjną, edukacyjną, religijną, magiczną, etyczną, emocjonalną, terapeutyczną, ludyczną, identyfikacyjną, integracyjną, symboliczną i użytkową¹⁰.

Kulturą jest wszystko, czego uczymy się w trakcie życia społecznego i co jest przekazywane przez pokolenia. Mówiąc słowami Ralpa Lintona, „kultura jest społecznym dziedzictwem członków społeczeństwa”¹¹. Kultura powstaje jako rezultat współdziałania członków danego społeczeństwa, odniesiona do danej chwili dziejowej, w określonym czasie. Składnikiem kultury jest kultura duchowa jako ogół powstałych w ten sposób dyspozycji, zachowań i doznań składających się na społeczeństwo¹². „Życie i ciągłość kultury muzycznej zależy od spożytkowania plonu do nowych zasiewów przy bezustannym poznawaniu uprawy”¹³. Kulturę muzyczną w społeczeństwie tworzą: odbiorcy-odtwórcy i twórcy sztuki muzycznej. Poprzez edukacyjne działanie szkół i instytucji oświatowo-kulturalnych propagowanie muzyki w środowisku społecznym spełnia wiele zadań oświatowych i wychowawczych. Szczególny udział w tworzeniu kultury muzycznej mają młodzi ludzie, którzy tworzą wiele odmian subkultur. Młode pokolenie tworzy wartości kulturowe ze świadomością własnych cech, które składają się na poczucie odrębności przeżyć, dążeń; interpretuje siebie w kontekście grup¹⁴. Człowiek pierwszy kontakt z muzyką nawiązuje w środowisku rodzinnym, następnie w zorganizowanym systemie szkolno-wychowawczym i poszerza zainteresowania w środowisku rówieśniczym; obcuje z nią w ciągu całego swojego życia.

Sztuka, na równi z nauką, techniką, prawem, moralnością, „jest wielkim przedsięwzięciem człowieka, który stwarza samego siebie przez budowanie warunków swego istnienia i formowania odpowiedzi na podstawowe pytania o sens życia. Z tego punktu widzenia sztuka określa epoki, wyraża w niej panujące koncepcje człowieka, podobnie jak wyraża je nauka, technika i inne. Dzieła sztuki są ważnym materiałem dla historii filozofii człowieka”¹⁵.

Omawiane w niniejszej publikacji zasoby kulturowe środowiska społecznego prezentują bogactwo podejść metodologicznych, dzięki czemu wnikliwie i wieloaspektowo ukazują badaną przestrzeń. Na treść tomu składa się opis i prezentacja wyników badań nad wartościami muzyki w środowisku społecz-

¹⁰ W. Panek: *Wiedza o kulturze*. Wołomin 2005, s. 144—156.

¹¹ R. Linton: *Kulturowe podstawy osobowości*. W: Pielasińska: *Młodzież wobec problemów kultury*. Warszawa 1978, s. 13; zob. N. Goodman: *Wstęp do socjologii*. Przekł. J. Polak, J. Ruszkowski, U. Zielińska. Warszawa 2009.

¹² T. Kotarbiński: *Traktat o dobrej robocie*. Warszawa 1973.

¹³ H. Radlińska: *Pedagogika społeczna*. Warszawa 1961, s. 361.

¹⁴ H. Laskowska: *Muzyka młodzieżowa w środowisku społecznym ludzi młodych*. Bydgoszcz 1999.

¹⁵ B. Suchodolski: *Narodziny nowożytnej filozofii człowieka*. Warszawa 1963, s. 21.

nym w dyskursie muzykologicznym, teorii i historii muzyki, a także w środowisku instrumentalnym, artystyczno-wykonawczym, psychologicznym, pedagogicznym i terapeutyczno-zdrowotnym. Tom czwarty wydawnictwa wielotomowego pt. *Wartości w muzyce* dopełnia myślenie o roli i funkcjach muzyki zaprezentowane w poprzednich trzech tomach.

Tom czwarty — wzorem poprzednich — składa się z trzech części. Część I zatytułowana: *Rozprawy teoretyczne. Artystyczne i społeczne uwarunkowania kultury muzycznej* zawiera dziesięć tekstów, które dotyczą rozważań muzykologicznych. Znalazły się tu biografie współczesnych kompozytorów, monograficzne opracowania dotyczące instytucji muzycznych i roli amatorskich stowarzyszeń chóralnych działających na Górnym Śląsku, Śląsku Cieszyńskim i Zaolziu.

Część II: *Praktyka wykonawcza w teorii i działaniach artystycznych* ukazuje różne techniki wykonawcze odtwórczo-twórcze instrumentalistów, dyrygentów; zawiera prezentacje artystyczne zespołów chóralnych oraz zbiory pieśni i tańców ludowych polskich i zagranicznych.

Część III: *Sztuka w szkolnej edukacji i życiu człowieka* ukazuje edukacyjną, wychowawczą i terapeutyczną rolę muzyki w poszczególnych okresach życia człowieka, tj. od chwili poczęcia, aż po dorosłość.

Zaletą publikacji jest bogaty materiał ilustracyjny w postaci: załączników nutowych muzyki artystycznej i ludowej pochodzących z terenów polskich, zaolziańskich i ukraińskich, zdjęć, materiałów dokumentujących omawiane problemy badawcze. Tom czwarty *Wartości w muzyce*, zatytułowany *Muzyka w środowisku społecznym* adresowany jest do szerokiego grona czytelników, miłośników muzyki artystycznej i ludowej uprawianej profesjonalnie lub amatorsko. Może zainteresować nauczycieli akademickich kierunków muzycznych, pedagogiczno-artystycznych, dyrektorów instytucji muzycznych i placówek kulturalno-oświatowych, dyrygentów, instruktorów i działaczy ruchu amatorskiego, studentów, przyszłych muzyków, czynnych nauczycieli na różnych poziomach kształcenia, terapeutów.

Kultura muzyczna to — warto podkreślić — zbiorowy, wielowiekowy dorobek ludzkości, stale wzbogacany nowymi osiągnięciami, wytworami pracy umysłowej, artystycznej jednostek i całych społeczeństw.

Jadwiga Uchyła-Zroski